

A Dél Keresztje alatt I.

2000. július 25-e. A Nap jobbról balra megy le és feltűnően gyorsan kezd sötétedni. Binokulárral már egyből látszik két közeli fényes csillag, nem sokkal később szabad szemmel is. A Nan-Men, vagy ahogy az ókori kínai csillagászok hívták, a Déli Kapu. Két ennyire fényes csillag ilyen közel egymáshoz csak itt található az égen: a Centaurus két főcsillaga mintha tényleg egy kaput alkotna. A csillagképek egy része ismerős, más része csak az atlaszokból, a maradék pedig fejjel lefelé áll. Hamarosan a Dél Keresztje is feltűnik a szomszédságban, amely számomra az égbolt második leg-szebb csillagképe. Van valamilyen semmi máshoz nem hasonlítható, megfoghatatlan egzotikus varázsa. Nyugaton a Canopus még épphogy látszik, de szerencsére a Carina, amely a Sagittariusszal párban az égbolt legszenzációsabb mély-ég kincsesbányája, még sokáig látszik. Az egyik pillanatban azt hiszem, hogy világos van még az észleléshez, a következőben pedig már a Tejút vadul burjánzó foltjai ragyognak a zenitben.

A Green Kalaháriban vagyok egy farmon, Dél-Afrikában, a namíbiai határtól 80 km-re keletre, Budapesttől 75°-kal délre. A horizonton csak északi irányban van néhány távoli fényforrás, a déli irány teljesen steril. Mindössze nyugaton zavaró kicsit a Regulust is elhalványító állatövi fény, aminek a vége a zenitben van, a Librában. A 11 éjszakából, melyet odalent töltöttem, 8 teljesen felhőmentes volt, a két cirkumpoláris Magellán-felhő kivételével...

Az első benyomásom megint az volt, mint Sri Lankán. A déli Tejút környéke sokkal több szabadszemes objektumot rejt magában, mint az itthoni. Mindig olyan érzésem volt, mintha az égbolt legérdekesebb objektumainak nagy része -25° alatt helyezkedne el. Akármennyit is gondolkodtam, csak három objektumot tudok, aminek nincs párja a déli égen, az M31, az M33 és az M51. Ráadásul ezek déli észlelőhelyemről is látszottak, de alacsonyan. A déli ég hihetetlen látványát jól alátámasztja a temérdek szabadszemes nyílthalmaz, a három legfényesebb gömbthalmaz, amelyek lényegesen könnyebben látszanak távcső nélkül, mint bármelyik északi GH. De az igazi attrakció két szabadszemes galaxis, az NGC 5128 és az NGC 253.

Már észleltem, amikor felnéztem az okulár mögül, és olyasvalamit láttam, amiről még soha sem olvastam. A tavaszi Tejút függőlegesen tornyosult előttem. Egy óriási, 20° - 30° -os sziluett látszott a fényfolyam előtt. Alakjánál és helyzeténél fogva olyan volt, mintha a saját árnyékom látszott volna a Tejút előtt. A fejet a Szeneszszák rajzolta ki, a két jól kivehető váll a Muscában, illetve az NGC 3766 és 3532 között helyezkedett el. A test hosszan húzódott lefelé a β Car irányába.

Az északi égrész? Legalább annyira érdekes, mint a déli. A Göncölszekérből mindössze égnek meredő rúdja látszik. A nálunk zenitben delelő objektumok alacsonyan járják égi útjukat. A Hattyú felfelé száll, a Pegazus lovát most látom először egyenesen állva. Az egyedüli zavaró dolog a Sarkcsillag hiánya volt.

Bevezetőnek ennyi talán elég is. Mivel elég sok objektumot észleltem, cikksorozatban ismertetem észleléseimet. Minden csillagképből igyekeztem a leglátványosabb objektumokat kiválasztani. Mivel már sokszor kértek tőlem tanácsot ismerősök déli utazás előtt, így remélem, hogy ez a sorozat támpontot adhat a közeljövő szerencsés, délre utazó amatőrcsillagászainak. Az észlelésekhez használt műszer mindvégig 15,2 cm-es f/3,5-ös Newton volt, a 7x50-es binokulárt csak keresésre és gyönyörködésre használtam.

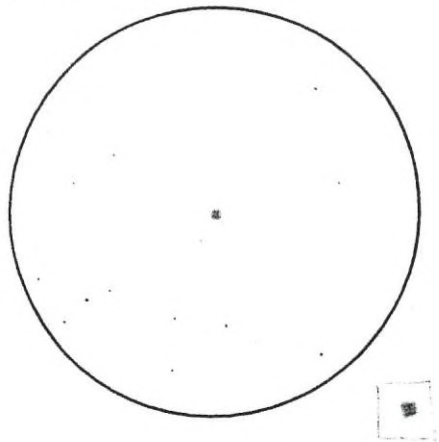
Planetáris ködök

Ezek a pici ködök azok, amik a déli oldalon sem különböznek az északi ég planetáris ködeitől. Ugyanolyan jellegtelen, unalmas objektumok. Ez persze abban az esetben módosul, ha csak nagyjából a Messier-planetárisokat tekintjük, vagy ha nagyobb távcsővel rendelkezünk. Távcsővel és a maximális 152x-es nagyítással ezek az objektumok az esetek többségében csak fényes kis korongok maradtak.

A Carinában az NGC 2867 a legfényesebb köd, $9^m,7$ -val. Vizuális jellemzése teljesen átlagos. Nagyon fényes, kis méretű korong, amely tényleges részleteket nem mutat, a közepe fényesebb, mint a széle, mindez 152x-essel. Hát igen, ez egy spirálgalaxishoz képest kevés. A Carina többi planetáris köde is hasonló, csak az egyik bolyhos, a másik teljesen csillagszerű... Egyébként az NGC 3211-ről, IC 2501-ről és IC 2621-ről van szó. De ebbe a sorba passzol az ott észlelt ködök háromnegyede, a Chamaeleonban található NGC 3195 és a Centaurusban lévő NGC 3918 is, amely hiába $8^m,4$ -s, ugyanolyan részlet nélküli objektum, mint a $12^m,1$ -s NGC 5307. A Telescopiumban található IC 4699 kicsit izgalmasabb, de csak annyira, hogy bolyhos közepét lehetőleg finom halo veszi körül. Ugyanez jellemző az NGC 6326-ra (Ara), itt a halo két közeli csillagba olvad bele és középső rész kicsit oválisnak tűnt. A Lupusban az NGC 5882 $10^m,5$ -s, jól megfigyelhető hármas tagoltsággal rendelkezik, fényes csillagszerű centrum, ehhez kapcsolódó háromszögletes központi tartomány és kicsi halo.

Az IC 4406 egyike az ott látott négy leg szebb planetáris ködnek. Szemmel láthatóan kiterjedt volt és jól látszott négyzet alakja is. A déli és az északi szegélye kontrasztosabb (fényesebb), így keleti és nyugati irányból diffúzabb. Ez a formai megjelenés az M27 szögletes változatára emlékeztet. Az NGC 3132 a Vela északi részén található, és a többi ködhez képest nagy kiterjedésű. Központi csillaga kifejezetten fényes, egyes források szerint ez a legfényesebb központi csillag, de hozzá kell tenni, hogy a ködöt nem ez a csillag hozta létre. A nagy fényesség és méret ellenére ez a köd sem kényeztetett el sok részlettel. Kicsit szögletes és megnyúlt, de ezek nehezen behatárolható részletek. A Muscában két ködöt figyeltem meg, az IC

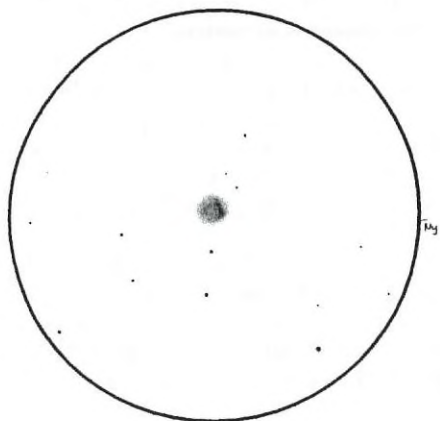
4191 gyakorlatilag egy 12^m -s csillag volt, nagyon kicsi és lágy halóval. Az NGC 5189 szerencsére az ellenkezője. Az összes planetáris köd közül ez mutatta a legtöbb részletet. A téglalap alakú köd három sarkában is egy-egy csillag látható. Az északi oldalán két fényhurka látszik, a nyugatin egy kifli alakú ív, amihez egy fényesebb rész is csatlakozik, míg keleten egy kis folt jelenti a felület végét. Összességében csak déli oldalról nyitott a köd. Ezek után elég sokáig kerestem a Grusban az IC 5148-at. Egy fényes csillag mellett kellett volna felbukkannia egy 11^m -s pöttynek. De nem, és még másodsorra is azt hittem, hogy rossz helyre álltam. Egyszer csak a csillag mellett elkezdett derengeni egy hatalmas folt, na végre egy normális köd! Ez a diffúz pamacs

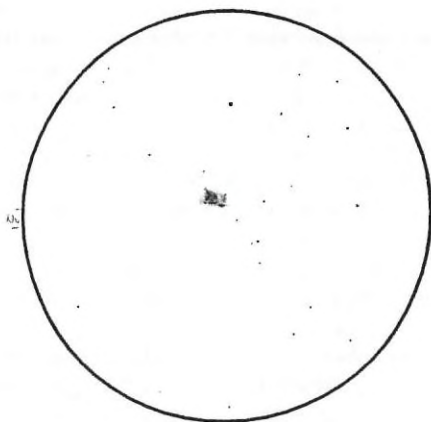
IC 4406 PL Lup

volt a legnagyobb déli planetáris ködöm. Felülete halvány, és csak a Ny-i oldalon látszott benne egy fényesebb sáv, de így is megkapó volt.

Az égbolt egyik legszebb és legszabályosabb gyűrű alakú planetáris köde a Shapley 1 (Norma). Sajnos távcsövemnek halvány volt, pedig a csillagkörnyezetet pontosan beazonosítottam.

IC 5148 PL Gru

NGC 5189 PL Mus

Ezen objektumtípus védelmében kell megjegyeznem azt a tényt, hogy az általam észlelt ködök általában 10"-30" látszó méretűek voltak, így érthető, hogy teljesen más kategóriájú távcsövekhez vannak „kitalálva”. Ezt alátámasztja, hogy a Hubble Űrtávcső a planetáris ködökről készíti talán a legszebb felvételeket.

Zárásnak egy ellenpéldát szeretnék felhozni, a Helix-ködöt — zenitben! Ez az itthonról 20° magasan delelő objektum érdekes metamorfózison ment át! 7x50 B-vel hatalmas, 15'-es korong ragyogott a látómezőben, de nem is erre voltam kíváncsi, hanem arra, hogy milyen binokulár nélkül. A fényessége elég lett volna a szabadszemes láthatósághoz, de a mérete túlságosan nagy, így a szabadszemes kísérlet nem járt sikerrel.

SZABÓ GÁBOR

Új észlelőlap

Új észlelőlap igényelhető a rovatvezetőnél. Az új A/4-es formátumú észlelőlap azért készült, hogy az igényes, részlet-, és árnyalatgazdag rajzokat ne fénymásolt, csíkos, pöttyös lapokra készítsék az észlelők, hanem kellő tisztaságú, fehér, szabályos LM-karikával ellátott lapokra. Bár egyelőre korlátozott a darabszám, az utánnomás is folyamatosan biztosított lesz. Az a javaslatom, hogy az új lapokat ne másolgassák az észlelők, minden egyes rajzhoz biztosított lesz a külön lap. Az új lap kismértékben tartalmilag is változott, de ez az észlelés szempontjából lényegtelen. Természetesen továbbra is lehetséges az észlelések beküldése a régebbi A4-, és A5-ös lapokon is, de az egységesítés, valamint a gépi archiválás megkönnyítése miatt mindenképpen az új lapok használatát kérném előnyben részesíteni. (*Berkó Ernő*)